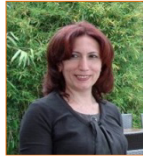

Jale Garibova

Azerbaycan Diller Üniversitesi¹

DİL POLİTİKASI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA ÖNCELİKLİ EĞİLİMLER¹ PREVAILING TENDENCIES IN LANGUAGE POLICY RESEARCH

Abstract

The article explores prevailing tendencies in language policy research at the international level from the beginning of the 1960's up to the present. Four main tendencies, which are identified as *theoretical-academic*; *national-patriotic*; *social justice*; and *pragmatic-rationalistic*, are discussed, and the views of the leading representatives of these tendencies are presented. The article focuses on most prominent views of internationally recognized sociolinguists, and links these views with language policy programs initiated by states, social agencies and individual actors.

Kew Words

Language policy, tendencies in language policy , sociolinguistics

Özet

Makalede dil politikası araştırmalarında uluslararası düzeyde 1960'lı yılların başlarından bugüne kadar öncelikli olan eğilimler inceleniyor. Dört temel eğilim (*kuramsal-akademik*; *ulusalcı-yurtsever*; *sosyal adalet*; *pragmatik-rasyonalist*) belirleniyor ve onların önde gelen temsilcilerinin görüşlerine okuyucuların dikkati çekiliyor. Makalede uluslararası düzeyde tanınmış toplumdilbilimcilerin görüşlerine odaklanılmakla birlikte, bu düşünceler çeşitli ülkelerin, sosyal kurumların ve bireylerin yürüttükleri ve teşebbüs olarak ileri sürdükleri dil politikası programları ile ilişkilendiriliyor.

Anahtar Kelimeler

Dil politikası, dil politikalarında eğilimler, toplumdilbilim, sosyolinguistik

¹ 'Azerbaycan dili'nden Türkçeye Başkent Üniversitesi Öğretim Elemanı Tuğba Sarial tarafından aktarılmıştır.

Dil politikaları ve dil yapılanması ile ilgili çalışmalar 1960-1970'li yıllarda ortaya çıkmış ve dil politikası modellerinin tanımından başlayarak dillerin korunması ve dil hukuku gibi küresel konulara kadar uzun bir gelişim yolu katetmiştir. Dilbilimin diğer pek çok alanlarından farklı olarak dil politikaları ile ilgili çalışmaların genel kuramsal esaslarını belirlemek konusunda bazı zorluklar yaşanabilmektedir. Öyle ki, dil politikaları ve dil yapılanması, toplumsal dilbilimin başka araştırma alanları ile en çok kesişen konudur ve bu nedenle dil politikasının nesnesi olan sorunların dayanak noktalarına genel sistem çerçevesinde bakmak mümkün değildir. Thomas Ricento'ya göre '... dil politikaları ve yapılanması alanında genel bir kuram mevcut değildir. Bu esasen, toplumda dille ilgili sorunların farklılığından ileri gelir. ' (Ricento 2006: 10).

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, dil politikaları temelde dil sorunlarının çözümüne yönelik bir politikadır. Dil sorunları ise çeşitli toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkıyor veya farklı alanlara değiniyor. Bununla ilgili birtakım kuramsal sorular da beliriyor:

1. Hangi sorunlar dil sorunları olarak düşünölmelidir?
2. Dil sorunlarının yaşanmadığı bir toplum var mıdır?
3. Böyle bir toplumunun varlığı mümkünse, bu toplumda dil politikası yürütölüyor mu (veya yürütölmeli midir) ?

Bu soruların tamamen cevaplandırılmaması dil politikasının nesnesi olacak sorunlara da farklı yaklaşımların oluşmasına neden oluyor.

Ayrıca, toplumun gelişmişlik düzeyi, demokratik ilkelerin ne ölçüde egemen olduğu ve toplumun çeşitli kesimlerinin veya sosyal ve siyasi kurumlarının herhangi bir dil politikasının yürütölmesiyle ne derece ilgilendikleri (nesnel veya öznel amaçlarla) dil politikasının kim tarafından belirlendiğı ve bu süreçte kimlerin yer alacağı meselesini ortaya çıkarıyor. Yani, dil politikası konusunun (dil politikası yürütöcülerinin) de çeşitliliğı meselesi ortaya çıkıyor.

Dil politikasının nesnesi ve öznesi ile ilgili görüş çeşitliliğı dil politikasının parametrelerinin tespit edilmesini sağlar ve bu da araştırmalarda bildirilen 'ontolojik' noktaları izlemeye izin vermez. Donna Christian 1988 yılında şunları kaydediyordu: 'Dil politikası deneyimi bu alanın sınırlarının belli edilebileceğı noktaya henüz ulaşmamıştır.' (Caroll: 2001, 10). Bugün ise; dil politikasının sadece bu noktaya yaklaştığından, biraz daha aşağıda olduğunu, hatta gittikçe ondan uzaklaştığını bile söylemek mümkündür.

Diğer yandan, araştırmacının ilgi meselesi ortaya çıkıyor. Bilindiğı gibi, dil sorunu aslında doğrudan dilin kendine ait bir sorun olduğu halde dahi, toplumda mevcut olan herhangi bir boşluğu yansıtmaktadır. Araştırmacının hangi dil sorunu ile ilgilendiğı çoğunlukla onun bu sorunun arkasındaki daha büyük sorunlardan doğan kaygılarından kaynaklanır. Ayrıca, araştırmacıyı daha çok çeken mesele toplumda karşılaştığı dil sorunundan başka, onun sırf bilimsel merakı veya diğer sosyal-siyasi çıkarları ile de ilgili olabilir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, konu sadece dil politikasının değindiğı sorunların çeşitliliğine ait değildir. Sorun aynı zamanda dil politikası meselesinin daha küresel (makro) alanlarla, örneğın, siyaset, ekonomi, sosyoloji, eğitim, hukuk vb.) ilgili olmasına bağlıdır. Ayrıca böyle bir bağlılık hem dil politikası sorunun hem de saha aidiyyetinin belirlenmesinde zorluk çıkarmaktadır.

Dil politikası aslında sosyal dilbilimin bir alanı olarak yayılım göstermiştir. Fakat bugün araştırmaların ölçeği ve değinilen sorunların dilbilim alanının sınırlarını aşması dil politikası sorunlarını hem siyasetin (devlet dili meselesi, dil politikası ve güvenlik sorunları vb.), sosyolojinin (bilinguizm, milli azınlık dili, dile yaklaşım, dil davranışı vb.) hukukçuların (vatandaşların dil hakları), ekonominin (dil politikası ve ekonomik verimlilik) alan nesnesi olmasını sağlamıştır. Ekonomi alanlarının hızla gelişerek baskın bir güce dönüşmesi dil politikasına yeni modellerin getirilmesi ve dil kuruculuğunun yeni yönler alması (örneğin, ekonomik anılan kalemler, etkinliğin artırılmasında, veya piyasa ekonomisinin gelişmesinde dil politikaları ve dil kuruculuğunun rolü) ile sonuçlanmıştır. Yönelimlerde bu tür kalite değişikliği dilin uygun işlevlerinin genişlemesi ile sonuçlanır. Dilin herhangi bir işlevinin genişlemesi ise dil yapılanması çalışmalarının uygun yönde doğal olarak yoğunlaşmasını sağlar. Bu ise, aynı yönlerin geniş araştırma nesnesine dönüşmesi için esastır.

Nihayet, dil politikaları ile ilgili konular son zamanlarda kendileri ayrıca araştırma nesnesi olarak, o kadar bağımsızlık kazanmıştır ve öyle çeşitli yönlerde gelişmiştir ki onlar artık bağımsız alanlara dönüşmektedir. Dil politikaları ve ikidillilik, dil hakları vb. gibi alanlar artık sosyal dilbilimin bağımsız araştırma sahaları gibi ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, ünlü Amerikalı araştırmacı Joshua Fishman dillerin korunması, dil değişimleri ve önlenmesi konularını tetkik ederek bu sorunları dil politikasının kapsamında bağımsız alanlar şeklinde geliştirebilmiştir.

* * *

Dil politikası araştırmalarının kuramsal esasları çeşitliliğe dayansa da, bu araştırmaların kaynaklandığı belli eğilimleri açıkça görmek mümkündür. Bu eğilimleri aşağıdaki temel gruplarda birleştirmek mümkündür:

- 1. Kuramsal-akademik eğilim**
- 2. Ulusalıcı-yurtsever**
- 3. Toplumsal adalet eğilimi**
- 4. Pragmatik-rasyonalist eğilim**

Tabii ki, tüm diğer alanlarda olduğu gibi, toplumdilbilim araştırmalarında da net eğilimler mevcut değildir ve her bir çalışmada birkaç motif kendini gösterebilir. Bununla birlikte, genel dilbilim araştırmalarından farklı olarak toplumdilbilimsel araştırmaların nesnesi yalnızca dil değil, insan ve toplum etkeni ile kökten buna bağlı olduğu için, tarafsız veya nötral toplumdilbilimsel araştırmanın varlığı neredeyse mümkün değildir. Bu nedenle de, her durumda, özellikle de, belirttiğimiz son üç eğilimi içeren araştırmalarda, bu veya diğer motifin baskın olacağı mutlaklıdır.

1. Kuramsal-akademik eğilim dil politikası sorununun toplumsal dilbilimin alanı olarak geliştirilmesi, kuramsal esaslarının incelenmesi, nesnesinin öğrenilmesi, amaç ve görevlerinin belirlenmesine yönelmişti. Bu eğilim 1960 – 1980'li yıllarda dil politikası araştırmalarının temelini teşkil ediyordu. Kuramsal-akademik eğilimli araştırmalarda genellikle gözlem, tanım, karşılaştırma yöntemleri kullanılarak analizler yapılıyordu. Bu araştırmalar aslında dil politikası, planlama modellerinin ve süreçlerinin yakından izlenmesine yöneliyordu. David Crystal'ın 1987 yılında dil politikası araştırmalarının betimsel karakterini kaydetmesi kuramsal-akademik eğilimin 1980'lerin sonlarındaki asil istikamet olduğunu gösteriyor (Crystal 1987, 364). Hatta tanım temelinde bilim adamları 1960'ların sonunda dil politikasının (planlanmasının) kuramsal çerçevesini de belirlemeye çalışmış, fakat bu girişim sonradan bütün bir konferansın konusunu teşkil edecek 'Diller planlanabilir mi?'

sorusunu doğurmuştu (Rubin 1973, VI). Tabii ki, kuramsal-akademik eğilimin aynı yıllarda asıl istikamet olması dil politikası alanının aynı yıllarda yeni ortaya çıkıyor olmasıyla da ilgiliydi: tasvir yolu ile analiz edilen konular sonradan dilbilimciler arasında toplumsal etkinlik ve dilbilimsel etik gibi durumların oluşmasına yol açacaktı. Artık dil politikası modellerinin erken dönemlerdeki betimsel araştırmalarında bile 'dillerin yönlendirilmesi', 'dil mitleri', 'dil politikası kararlarında bireylerin rolü' vb. gibi reformist kavramlar kendine yer buluyordu.

Fakat genel olarak bu eğilim etrafında gelişen araştırmalara göre dil normlarının gelişmesine, dilin korpusuna ve dilin standartlaşmasına yönelmişti. Dil politikasının nesnesi olarak dilin yazı normları, alfabe, sözlük içeriği, daha sonraları ise işlevleri araştırma konusu olarak ortaya çıkıyor, bu alanların geliştirilmesi dil politikasının temel amacı olarak görülüyordu. Haugen bunu 'dil planlaması'nı 'homojen olmayan' dil topluluklarında yazılı ve sözlü konuşma için talimat olarak düzenleyici (normatif) yazım, dilbilgisi ve sözlükler hazırlanması faaliyeti' şeklinde ortaya koymuştur (Haugen 1959: 8; Cooper: 1989: 29).

Dil politikasının önüne konulan bu talep dil sorunlarının araştırılması meselesini zorunlu kıldı ve araştırmalar dilin korpusuna ait sorunların araştırılmasına, sınıflandırmasına yönelmeye başladı. Dil sorunları dil planlaması ve dil politikasının temel amacı olarak tespit edilse de, kuramsal-akademik araştırmalara göre dil korpusuna ait sorunların üzerinde yoğunlaşıyordu. Emperyalizm sonrası çağda ortaya çıkan yeni devletlerin ve de bu devletlere gelen veya bu devletlerden göç eden muhacirlerin karşılaştığı güncel dil problemleri korpus meselesini zorunlu hale getirmiştir. Bjorn Jernudd 'Bugünün dil planlaması 60'lı yılların toplumdilbilimi çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin artmakta olan dil sorunlarının pratik ve acil çözümünün bulunmasına duyulan ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır.' demektedir (Jernudd: 1973, 13)

Dilbilimsel sorunların öğrenilmesi onların arkasında duran daha derin ve ekstralinguistik etkenlerin/ sorunların araştırılmasına ilgiyi arttırdıkça sadece dilin korpusu değil, aynı zamanda dilin statüsü meselesi de incelenmeye başladı. Dilin / dillerin statüsünün planlanmasını inceleyen çalışmalarda da ilk dönemlerde daha çok dilsel etkenler araştırma nesnesine dönüşüyordu. Yani bu araştırmalar devlet dilinin/resmi dilin belirlenmesi ve toplumda konuşulan dillere/dil varyantlarına uygun işlevlerin 'tahkim edilmesi' meselesinin tanımı ve analizi ile sınırlıydı. Nadiren dilin/dillerin statüsü meselesi ile daha derindeki ekstralinguistik etkenler/sorunlar arasında neden-sonuç ilişkisi izleniyordu. (Language Planning: Current Issues and Research 1973). Araştırmacıları ilgilendiren önemli konulardan biri dil politikaları alanında terminolojik terimlerin belirlenmesiydi. Bugün batı literatüründe 'dil planlaması' terimi daha çok kullanılır ve bu terim bazı durumlarda 'dil politikası' teriminin eşanlamlısı olarak görev yapar. Fakat hala her iki terimle ilgili düşünce ayrılıkları vardır. Bazı kaynaklarda dil planlaması dil politikasına bağlanır, bazen ise aksine - dil politikası dil planlamasının nesnesi olarak görülür. Örneğin; Florian Coulmas'a göre; "dil planlaması dil politikasının amaçlarının yaşama geçirilmesi ile ilgilidir." (Coulmas: 2005, 186). Robert L. Cooper ise; dil politikasının bazen dil planlamasının eşanlamlısı olarak düşünüldüğünü, çoğu zaman ise dil planlaması amaçlarına ait edildiğini kaydeder. Cooper'a göre; 'dil planlaması' terimi toplumsal dilciliğe Einar Haugen tarafından getirilmiştir (Cooper: 1989, 29). Daha önce ise; 'dil yapılanması', 'dil sınıflandırılması', 'dil gelişimi' gibi terimler kullanılıyordu. Kuramsal-akademik eğilimli araştırmalar dil politikasına önemli teoriler, bakış açıları getirdi ve dil politikaları alanında sonraki eğilimlerin oluşması için temel oldu.

Ulusalçı-yurtsever araştırmalar daha çok araştırmacının ana dilinde olan sorunları ortaya çıkarmak ve onları çözme isteğiyle ilgilidir. Bunu başka devletlerde yapılan dil politikası ya da herhangi bir devlette mevcut olan dille ilgili sorunları inceleyen araştırmacıların coğrafyası veya etnik mensubiyeti bağlamında aramak mümkündür. Bununla ilgili birtakım örnekler mevcuttur. Örneğin, Norveç'te dil politikası araştırmacısı, tanınmış Amerikalı dilbilimci Einar Ingvald Haugen (1906-1994) ABD'de Norveçli bir ailede doğdu. Hindistan'ın ulusal dil politikasının tanınmış araştırmacısı Cyatirindra Das Gupta ise aslen Hindistanlıdır. Joshua Fishman II Dünya Savaşı döneminde Yahudilere karşı işlenen soykırım sonucunda taşıyıcılarını kaybetmiş ve bunun sonucunda neredeyse yok olma riskiyle karşı karşıya kalmış kendisinin ana dili olan Yidiş dilinin korunması için halen fedakarca çalışmaktadır.

Bildiğimiz gibi, dilin korpusunun güçlendirilmesi ve modernleştirilmesi, dilin yeni statü kazanması veya yeni statüde kendi işlevini rahat yerine getirebilmesi için oldukça önemlidir. Thomas Ricento'ya göre pek çok sosyolinguistin faaliyetleri (kendileri tarafından) devlet kuruculuğuna ve milli birliğe hizmet gibi anlaşıyordu; hangi dilin devlet dili olarak tespit edileceği çoğu zaman hangi dilin Batının gelişmiş teknolojik ve ekonomik desteğine izin verebileceğine bağlı idi (Ricento: 2006, 13). Fishman ise; 'Dilinizi yalnız bırakmayın: Korpus Planlanmasında Statüyle ilgili Gizli Motifler' adlı eserinde² korpus planlamasının dilin statüsüne etkisinden söz ediyor. Einar Haugen ise Norveç'te dil politikası ile ilgili araştırmalarında ülkede mevcut olan dil tartışmalarını geniş biçimde analiz ederek dilin de başka toplumsal olaylar gibi yönetilebileceği ve değiştirilebileceği fikrini ileri sürüyor (Haugen: 1968, 684).

Belirtmek gerekir ki, son dönemlerde ayrı ayrı devletlerde yürütölen dil politikası araştırmaları araştırmacının ulusal veya yurtseverlik anlayışı çerçevesinden çıkmıştır. Özellikle Sovyet sonrası ölkelerinde yürütölen dil politikası çeşitli ölkelerden araştırmacıların dikkatini çekmektedir (Landau and Kellner Heinkele 2012; Marshall 2002 vb.).

3. Toplumsal adalet eğilimi dil politikası araştırmalarında ortaya çıkan en güçlü eğilimlerden biridir. Dil politikaları alanında 'sosyo-politik' eğilim 60'lı yıllarda dünyanın birçok ölkesinde dalgalanan toplumsal hareketlere zemininde ortaya çıkmıştı. Bu dönemlerin yeni dünya düzeni milli azınlıkların dilsel ayrımcılığı ve dil hakları meselesini hayli güncelleştirdi ve bu meseleye sadece dilcilerin değil, aynı zamanda politikacıların, sosyologların, hukukçuların ilgisini de çekmeyi başardı. İnsan haklarının savunulması, kadın haklarını, din, inanç, düşünce özgürlüğü bu dönemde en güncel sorunlardandı. Bu düşüncelerin etkisi altında dil politikasının yeni sorunları meydana ıktı. Dil sorunları toplumsal adaletsizlik sorunları ile ilişkilendiriliyordu. Dilbilimciler kendi araştırmalarında toplumsal eşitsizliğin tezahürü olan dil eşitsizliğinin giderilmesi, ulusal azınlıkların dil haklarının korunması, iki dilli eğitim, baskın dillerin hakim konumuna son verilmesine yönelik dil politikası önerileri ve dil planlaması modelleri ileri sürüyorlardı. Toplumsal adalet eğilimli araştırmaların çoğu dil politikasını dil grupları arasında kaynakların, gücün ve yetkinin adaletsiz dağılımını yasalılaştıran bir mekanizma olarak değerlendirmekteydiler (Skutnabb-Kangas: 2006, 273-291).

Toplumsal adalet eğilimli araştırmacılar özel olarak ABD'de yetişiyordu. ABD'de geçen yüzyılın 60'lı yıllarında ortaya çıkan Amerikan Vatandaş Hakları Hareketi toplumda kök salmış adaletsizliğe, ırk ve cinsel ayrımcılığa, vatandaşların oy haklarının ihlaline, mültecilere ayrımcılık yapılmasına ve son olarak da ABD'nin Vietnam'a karşı tecavüzüne yönelikti.

Bunların arkasında Amerikalı dilbilimciler görüşlerini insan haklarının bir parçası olan dil haklarının korunmasına yöneltmişlerdi. Yerli Amerika halklarının dillerinin korunması için modeller öneriliyor, konuşulmayan veya az konuşulan dilin yok olması meselesini güncelleştiriyorlardı. Bildiğimiz gibi, dilin yaşaması için aktif iletişim şarttır. Buna göre de, bazı araştırmacılar dilin korunması için doğal ortamın oluşturulması fikrini ileri sürüyorlardı. Bu ise dilin taşıyıcılarının 'kompakt' yaşamaları koşullarında mümkündür. David Crystal'a göre;

'Hükümetler bazen sorunun kısa sürede çözümünü tercih ederler. O zaman doğrudan yüzeysel sorunların çözümü için tedbirler alınır-yani dikkat, dilin en çok tehlikede olan bir görünümüne odaklanır. Maalesef, bu tür önlemlerin verimliliği onların etrafında koparılan siyasi gürültünün ölçeği ile ters orantılıdır. Dilin korunması için düşünülmüş, uzun süreli planlama çalışmalarının yerini hiçbir şey veremez. Bu planlamada merkezi nokta dilin kültürel ortamı için koşulların yaratılmasıdır.' (Crystal: 2000, 125).

Ayrıca, ABD'ye göç eden halkların dil ayrımcılığı meselesi müzakere ediliyordu. Araştırmacılar, önde gelen devletlerin tekdilliliğine karşı çıkıyor, dil çoğulculuğu düşüncelerini ileri sürüyor, göçmenlerin kendi ana dillerinde eğitim alma haklarını ve göçmenlerin taşıdıkları dillerin yok olmaktan korunmasının önemine dikkat çekiyorlardı.

J. Fishman ABD'ye göç etmiş yabancıların kuşaklar değiştikçe 'Amerikalılaşmalarını' entegre değil, 'zorla asimilasyon' olarak değerlendirdi ve dillerin yok olmasının tahmini ve bunun önlenmesi için sekiz kademeli skala yöntemini önerdi.

Amerika Vatandaş Hakları Hareketinin arkasından Avrupada da geniş çaplı olaylar baş gösterdi. Önce Doğu Avrupada, sonra ise Sovyetler Birliğinde eski sistemler dağıldı ve yeni sosyal-siyasi düzen biçimlendi. Büyük imparatorlukların dahilinde önceleri ulusal kimlik düşüncelerinden uzak olan küçük halklar ve etnik gruplar yeni oluşmuş devletlerin dahilinde artık etnik köken, milli kimlik, milli dil, toprak vb. hakkında düşünmeye başladılar. Kendisini demokratik ilan eden devletlerin egemenliği altındaki etnik azınlıkların talep ettikleri haklardan biri de dil hakları idi. Tabii ki, yeni kurulmuş ve henüz yeterince güçlenmemiş, bazı durumlarda ise iç çekişmeler yaşayan genç devletlerde bunu talep etmek daha kolaydı. Diğer yandan ise, dünyaya paralel olarak gelişen süreçler bu halkları ve etnik grupları harekete sevk ediyordu. Geçmişte baskın olmayan konumdaki halkların dil ve kültürlerine ilgi duyulması bu hareketin güçlenmesine dolaylı biçimde etki ediyordu. Soğuk savaş dönemi sona erdikten sonra Orta ve Doğu Avrupada ulusal azınlıkların hakları, bu çerçevede dil hakları öğrenilmeye başladı.

Ayrıca, Afrika'da ve Asya'da sömürgelerin dağılması ve yeni devletlerin kurulması birtakım etnik grupların milli kimlik sürecini hızlandırdı. Bu süreci azınlık haklarını savunan kuruluşlar, siyasetçiler, akademisyenler vb. destekliyordu. Dil politikası ile uğraşan bilim adamları ise bu dillerin statüsünün genişletilmesine, onların geliştirilmesine, bu gelişmeyi destekleyecek altyapının oluşturulmasına, bu diller için yazı sisteminin oluşturulmasına ve bu dillerde eğitimin temelini konulmasına çağırıyorlardı.

Araştırmacılar Robert Phillipson'ın 'dilbilimsel emperyalizm' olarak adlandırdığı egemen dillerin baskın rolünün güçlendirilmesi fikrine karşı çıkarak, baskın olmayan dillerin baskı altına alınmasının etik değerlerle uyumadığını düşünüyorlardı.. Robert Phillipson dil emperyalizminin önceki ve modern imparatorlukların (özellikle, ABD, İngiltere ve Fransanın) eski sömürgelerde ekonomik, siyasi, toplumsal , kültürel ve eğitim alanında baskın olmak ve sömürmek için kullanıldığını ve bunun yerel

dillere ölüm darbesi vurduğunu kaydediyordu (Phillipson 2006, 346-361). Phillipson'ın bu düşüncesi araştırmalarda çok tartışmalı konuların ortaya çıkmasına ve bazen onlarda aşırı eğilimlerin yer almasına sebep oldu. Mesela, gelişmekte olan devletlerde 'büyük' dillerin öğretiminin etik olup olmaması veya gelişmekte olan ülkelerde 'büyük' dillerin yayılmasının önlenmesi gibi problemler müzakere edilmeye başlandı (Ricento: 2006, 16). Dil emperyalizmi eğilimlerine karşı sert tutum sergileyen araştırmacılardan biri, Tove Skutnabb-Kangas, toplumsal dilbilim 'dillerin yok edilmesi' ve 'dil soykırımı' gibi kavramlar getirdi. (Skutnabb-Kangas: 2006, 273-291). Dilbilimcinin incelediği dil grubunun dil haklarını savunmasını şart olarak ileri süren 'dil etiği' kavramı gündeme getirildi (Trudgill, 2002).

Dilbilimsel emperyalizme karşı dilsel çoğulculuk düşünceleri gitgide güçleniyordu. Joshua Fishman'ın çoğulcu düşünceleri etrafındaki birçok dilbilimciyi birleştiriyordu. Fishman, dünyanın geleceğini sadece bir dile (İngilizce, Almanca veya Rusça) bağlamayı aslında insan beyninin evrim sürecine yönelik girişimler olarak değerlendiriyordu (Adams and Brink: 1991, 9).

Son yıllardaki araştırmalarda İngiliz dilinin diğer diller üzerindeki hegemonyasına daha realist ve daha yumuşak pozisyonlardan yaklaşıldığını da görüyoruz. 2013 yılının temmuz ayında İzlanda'nın Reykjavik kentinde yapılan 'Yükseköğretimde Diller ve Uluslararasılaşma: İdeolojiler, Uygulamalar, Seçenekler (İng. Languages and Internationalization in Higher Education: Ideologies, Practices, Alternatives)' adlı sempozyumda birçok araştırmacı İngiliz dilinin gerçek konumunu kabul eden ancak onun başka dillerin varlığını tehlike altına almasını makbul görmeyen düşünceler öne sürmüşlerdir.³ Bazı bilim adamları İngilizce ile mücadele etmenin önemsiz olduğunu vurgulayarak onun yerli dilleri yok etmesine (İng. replacement) izin vermeden yerli dil repertuarına eklenmesini (İng. addition) sağlayan politikanın uygulanmasını ileri sürmüşlerdir. Bununla ilgili, yerli dillerden belirli alanlarda, özellikle de bilim ve eğitim alanında iyararlanılma imkanlarının geliştirilmesi düşüncesi de de son zamanlarda dilbilimciler tarafından desteklenmekteydi (Hamel: 2006). Bununla birlikte, dillerin korunması ve dil çeşitliliği, dil ve kimlik, insanların dil hakları gibi toplumsal konular bugün de dil politikası araştırmalarının öncelikli yönleri olarak kalmaktadır.

4. Pragmatik-rasyonalist eğilim, toplumsal adalet eğiliminden farklı olarak, daha çok toplumun dil politikasından pratik şekilde yararlanılmasına öncelik veriyor. Burada iki temel yönü vurgulamak gerekir:

4.1. Tekdilli (İng. Monolingustik) toplum düşünceleri çerçevesinde biçimlenen yönelim

Bu yön esasen emperyalizm döneminin oluşturduğu dil davranışı ve dillerle ilişki modellerinin ifadesidir. İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Portekizce v s. Avrupa dillerinin bugünkü kudreti tarihsel olarak bu dillerin koloni olarak istila edilmiş geniş alanlarda sınırsız biçimde kullanılmasına verilen resmi veya gayresmi hükmün doğrudan sonucudur. Bugün dilbilimciler ve dil siyasetçileri arasında bu eğilimi saklı tutmak, küçük veya dili o kadar da geniş çapta yayılmamış halkların kendi dillerini kültürel zenginlik gibi koruma teşebbüslerine küçümsyerek bakmak eğilimleri halen mevcuttur.

'Pragmatik-rasyonalist eğilim' in temsilcilerinden biri İsviçreli bilgin François Grin'dir. Dil politikaları ve dil yapılanması meselelerine sadece ekonomik açıdan yaklaşan Grin'in uzmanlığı ekonomidir, fakat İsviçrede ve Avrupa Birliğinde dil durumunu ve bunun ekonomik sonuçlarını geniş biçimde tahlil eden yazıların yazarıdır. Grin dillerin korunması, dil çeşitliliği ve dillerin öğrenilmesi konularının daha

küresel bağlamlarda, örneğin, dünyada yaşanan jeopolitik değişimler, göç, ulusüstü kurumların oluşturulması (Örneğin, Avrupa Birliği), üretimde uluslararası ticaretin payının artması vb. gibi hususların ışığında çözülmesi gerektiğini ileri sürüyor. Ona göre; ikinci meseleler birinci konulardan daha önemlidir ve dillerin korunması için mücadeleye sarf edilen kaynaklar daha verimli kullanılabilir. Örneğin, Grin, Avrupa Birliğinde Esperantonun kullanımının çok önemli ölçüde tasarruf sağlayacağını düşünüyordu (Grin: 2003, 32). Grin, 2005 yılında yazdığı 'Foreign language teaching as public policy (Devlet Politikası Olarak Yabancı Dil Öğretimi)' adlı eserinde ('Grin Report') yabancı dillerin kurulmasının iktisadi masraflar ve maksada uygunluk bakımından tahlil eder. Dile 'toplumsal zenginlik' olarak bakan Grin, meseleye o kadar pratik yaklaşır ki, dilin konumunun 'toplumsal adalet' ve ulusalcı-yurtsever' eğilimleriyle tam çeliştiğini görüyoruz: 'dil manevi zenginliktir (ve onu korumak gerekir-JG) 'kavramı geçerli değildi. Eğer bir şey gerçekten servetse, toplumsal etkenler bunu genellikle bilir ve onlara bunu hatırlatmaya gerek yoktur.' (Grin: 2003, 55).

4.2. Toplumsal ve ekonomik refah fikri etrafında biçimlenen yön

Bu yön dil politikasının ülkenin ekonomik gelişmesine, insanların somut bir dil grubu veya etnik birliğin temsilcileri olarak değil, daha geniş anlamda yaşadıkları toplumun üyeleri olarak dil politikasından yararlanabilmesi fikrini ileri sürerler. Bu araştırmalar daha çok ayrı ayrı kurumlar tarafından yürütülen dil politikaları, dil politikasının ülkenin uluslararası pazarlara girişi için yönlendirilmesi, ülkeye yatırımların çekilmesi amacıyla dil politikaları vb. konular gündeme alınır.

Dil politikasında pragmatik noktaların vurgulanması gelişmekte olan ülkelerin istikrarlı gelişmesinde önemli rol oynayabilir. Milli değerlerin kurban verilmemesi ve etnik özelliklerin asimile edilmemesi aynı şekilde, dilin özel niteliklerinin korunması koşulu ile, dil politikasında aslında bu tür pragmatik noktaların bulunması ülkelerin yararına. Burada konu temelde dil politikasında önemli görünümünden biri olan altyapı planlamasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren ulusüstü şirketler çoğu zaman o ülkenin kültürü, dili vb. ile tanışma meselelerini kendi stratejik planlarına dahil ederler. Toplumsal interaktiflik; yerli halkın diline ve kültürüne saygı, kültürlerarası yeterlilik şirketlerin işlerini ilerletmeleri için gerekli koşullardan biridir.

Kaplan, yerel dillerin benimsenmesinin Britanyalı iş adamları için de dış pazarlarda rekabet etmek, yeni ürünleri ortaya çıkarmak ve yerel temsilcilerle iletişim kurmak açısından zorunluluğunu belirtiyor (Kaplan and Baldauf 1997, 165). Tabii ki, bu tür etkenler ülkeleri dil politikası konusunda pragmatik ve esnek olmaya sevk ediyor.

Diğer taraftan, "hükümetler nadiren 'altruizm' (İng. Altruism) pozisyonunda hareket ediyorlar... Hükümetlerin politikaları nadiren sadece toplumsal adalet ilkelerine dayanır. Aksine, hükümetler daha çok ekonomik zorunluluk açısından faaliyet göstermeyi tercih ederler." (Kaplan and Baldauf: 1997, 180). Bunun için de, toplumsal-ekonomik refahı temel alan araştırmacılar dil politikasının sadece dilbilimsel ve toplumsal adalet yönlerinin değil, siyasi ve ekonomik yönlerinin de dikkate alınmasını önemli kabul ederler.

Kaplan, ulusal azınlıkların dil haklarına saygıyla bakmış, bu dillerin merkezi hükümet tarafından finanse edilmesi meselesine pratik açıdan yaklaşmıştır. 'Samoan dilinin (veya herhangi bir ulusal azınlık dilinin) korunması Samoan halkının kendi sorumluluğudur ve hükümetin (vergi) ödenek hesabına ek mali yük getirmemelidir (Kaplan and Baldauf: 1997, 184).

Pragmatik-rasyonalist eğilimli çalışmalarda dikkati çeken yönlerden biri de post-modernist yöndür. Post-modernizme göre; aslında gerçek mevcut olan dil değil, insan gruplarının sürekli biçimde gelecek kuşaklara aktardığı konuşma modelleridir.

'Dil politikasına post-modern yaklaşım' dil varlığı 'ile ilgili mitlerin geçersizliğini kanıtlamaktadır. Bunun için de de, dile anti-fundamentalist yaklaşım ileri sürerek, dilin önceden mevcut olan etnik, coğrafi vb. özelliklerle ilgili olan bir sistem değil, toplumsal etkileşiminin esnek ve sürekli değişen bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz...Dillerin varlığı ve ontolojisi sorgulandığı halde, onların planlanmasından söz etmek mümkün değildir. Eğer dillere ontoloji statüsü tanıyamıyorsak, o zaman dil politikasının konusu nedir?' (Pennycook: 2006, 60-76).

Post-modernistlere göre, dilin planlanması mümkün değildir, dil politikasının merkezinde ise iletişim, söylem, bağlam ve yerel konuşma sorunları bulunmalıdır. Son dönem araştırmacıları küresel ortamda dillerin gelişimi, dillerin daha verimli istifade edilmesi, az ayrıcalıklı grupların dil istifadesinin pratik açıdan optimizasyonu, dil ve eğitim, dil eğitimi vb. gibi pratik meseleleri de gündeme getirmektedirler.⁴

* * *

Son dönemlerde dil politikası artık disiplinlerarası bir alan olarak geliyor. Dil politikası toplumsal dilbilimin hukukla, siyasetle, sosyoloji ile kesiştiği alanların sorunlarını öğrenmeye başlamıştır. Bu tabii ki, dil politikaları araştırmacıları arasında yeni eğilimlerin ortaya çıkması için zemin yaratacaktır. Bu makalede dil politikası araştırmalarının genel yönlerini yansıtmaya çalıştık. Fakat küçük bir makalede dil politikası araştırmalarının gösterilen eğilimler kapsamında geniş analizini vermek mümkün olmadığı için, her bir yönde sadece bir kaç örneği okuyucuların dikkatine sunduk. Belirttiğimiz eğilimleri daha ayrıntılı örnekler temelinde ilgili diğer araştırmalarımızda yer almaktadır.

Kaynaklar

- Adams, Karen L. and Brink, Daniel T. (1991). Joshua Fishman on Language Planning: 'Brotherhood Does not Mean Uniformity': Language Planning. *Focusschrift in Honor of Joshua A. Fishman*. Edited by David F. Marshall. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company. pp. 7-13.
- Carroll, T. (2001). *Language Planning and Language Change in Japan*. Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Cooper, R. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, F. (2005). *Sociolinguistics. The Study of Speakers' Choice*. Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1987). *Cambridge Encyclopaedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grin, François. (2003). Language Planning and Economics. *Current Issues in Language Planning*. Vol. 4, No. 1, pp. 1-66.
- Hamel, Rainer Enrique. (2006). Spanish in Science and Higher Education: Perspectives for a Plurilingual Language Policy in the Spanish-speaking World: *Current Issues in Language Planning*. Vol. 7, No. 1. pp. 95-125.
- Haugen, E. (1968). *Language Planning in Modern Norway: Readings in the Sociology of Language*. Edited by Joshua A. Fishman. Mouton. The Hague-Paris. pp. 673-687.
- Haugen, E. (1959). Planning for a Standard Language in Modern Norway. *Anthropological Linguistics*. 1(3). pp. 8-21.
- Jernudd, Björn H. (1973). *Language Planning: Current Issues and Research*. Ed. by Joan Rubin and Roger Shuy. Georgetown University. pp. 11-23.
- Kaplan, R. and Baldauf, R. Jr. (1997). *Language Planning. From Practice to Theory*. Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg: Multilingual Matters Ltd.
- Landau, Jacob M. And Kellner-Heinkele, Barbara. (2012). Language Politics in Contemporary Central Asia. *National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy*. London: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- Tonkin, Humphrey, Reagan, Timothy (eds.) (2003). *Languages in the Twenty-First Century*. John Benjamins Publishing Company.
- Marshall, C. A. A. (2002). Post-Soviet Language Policy and the Language Utilization Patterns of Kyivan Youth. *Language Policy*, Volume 1, Number 3. pp. 237-260.
- Pennycook, Alastair. (2006). Post-Modernism in Language Policy. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Edited by Thomas Ricento. Blackwell Publishing. pp. 60-76.
- Phillipson, Robert. (2006). Language Policy and Linguistic Imperialism: *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Edited by Thomas Ricento. Blackwell Publishing. pp. 346-361.
- Ricento, T. (2006). Language Policy: Theory and Practice . *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Edited by Thomas Ricento. Blackwell Publishing. pp. 10-23.

Rubin, Joan. (1973). Introduction. *Language Planning: Current Issues and Research*. Ed-d by Joan Rubin and Roger Shuy. Georgetown University. pp. V-X.

Skutnabb-Kangas, Tove. (2006). Language Policy and Linguistic Human Rights. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Edited by Thomas Ricento. Blackwell Publishing. pp. 273-291.

Trudgill, Peter (2002). *Sociolinguistic Variation and Change*. Georgetown University Press.

<http://library.hartford.edu/symposium/default.aspx>

---

¹ Elmi Xəbərlər, Azərbaycan Dillər Universiteti, S. 7, 2007, 19-21 künyeli yayından hareketle genişletilmiş və güncelleştirilmiş sürüm.

² Do Not Leave Your Language Alone: The Hidden Status Agendas Within Corpus Planning in Language Policy. Lawrence Erlbaum Associates, 2006.

³ <http://library.hartford.edu/symposium/default.aspx>

⁴ Humphrey Tonkin, Timothy G. Reagan, *Language in the Twenty-first Century*, John Benjamins Publishing, 2003.